

Vastukaja eelmise numbr poleemikale, Kullo Vende ettepanekutele

Ajakirja eelmises numbris (Oma Keel 2/2020) avaldasime Kullo Vende mõtted 10 õigekirjareegli kohta, kus on tema “hinnangul tingimata vaja muutusi või täiendusi”¹

Ettepanekute kohta saime palju tagasisidet, millest osa siinkohal ka avaldame.

Emakeele Seltsi keeleteimkonna kommentaar Kullo Vende ettepanekute kohta

2020. aasta Oma Keele sügisnumbri poleemikarubriigis ilmus Kullo Vende kirjutis „Vajalikke muudatusi õigekeelsuse reeglistikus“. Selles esitatud muudatusettepanekud võib jagada nelja suuremasse rühma: tuletiste ja liidete kirjakuju, kirjavahemärkide kasutus, morfoloogia, võõrnimede kirjutus ja käänamine. Oma Keele toimetus palus kommentaari Emakeele Seltsi keeleteimkonnalt, toimkond arutas Kullo Vende ettepanekuid oma meilikoosolekul 2020. a oktoobri lõpus ja kujundas seisukoha, üks toimkonna liige jäi eriarvamusele.

Kullo Vende kirjutis algab ettepanekuga lõpetada sõnade n-ö kõn-distamine tuletusliidete ees ehk võrdsustada kahe morfeemi piiril tekkiv konsonantjärjend morfeemisese konsonantühendiga. See tähendaks seniste kirjakuju *linlane*, *lõplik*, *põmdi* jne asemel edaspidi kujusid *linnlane*, *lõpplik*, *põmmdi* jne, erandi teeks Vende *mn*-järjendile sõnades *kümnnik* ja *homne*. Paraku eeldaks ettepaneku elluviimine seda, et iga keelekasutaja oleks suuteline tegema vahet morfeemiliikide (liited, tunnused) vahel. Liite ees tüvi säiliks (*lõpplik*, *linnlane*), tunnuse ees mitte (*katma*, *katsin*). Kaashäälikuühendi reegli rakendamine mõnd liiki tuletistes on küsimuse all olnud varemgi, näiteks 1997. aastal arutas keeleteimkond

¹ Vende, Kullo 2020. Vajalikke muudatusi õigekeelsuse reeglistikus. – Oma Keel, 2. <https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2020/11/vende.pdf>.

Valli Helde ettepanekut *jas*-tuletiste asjus. Tookord tõdesime, et „tuletised *usjas, tünjas, keejas* ei näe tõepoolest ilmekad välja. Sama probleem on mõne teisegi liite liitumisel, nagu *-lane (kaslased, konlased), -di (põmdi, vurdi, kõldi)*. *jas*-tuletised esinevad õnneks harva ja on eelkõige keelereeglite lemmiknäiteid. Tekstis saab neid soovi korral kergesti asendada ilmekama sõnaühendi, liitsõna või tuletisega. Väga olulise ja järjekindla ortograafiareegli – kaashäälikühendis iga häälik ühe tähega – muutmiseks ei ole alust.“ (Kirjakeele teataja II: 11)

gi-/ki-liite reegli puhul on Kullo Vende peale helilisuse-helituse soovitanud arvesse võtta naaberhäälikutest mõjutatud hääldust. Helilised ja helitud häälikud on eesti täheortograafias praegu esitatud loendina, helitud on *b, p, d, t, g, k, s, h, f, š, z, ž*. Kui peaksime hakkama arvestama konkreetsete ühendite hääldusega, mis võib pealegi isikuti erineda, läheks niigi raske reegel veel keerulisemaks. Pangem ka tähele, et *l, m, n, r, v* võivad muutuda helituks ühesilbilise sõna lõpus peale ettepanekus viidatud *s-i* ja *h* ka *t* järel, nagu sõnades *latv* või *ritv*.

matu-liitelistest omadussõnadest moodustatud nimisõnu on seni kirjutatud sama moodi nagu nende aluseks olevaid omadussõnu, st *ootamatu* > *ootamatus*. Ettepanek hakata osa *matus*-lõpulisel nimisõnu kirjutama *mattus*-kujul põhineb taas hääldusel, mis ei pruugi aga isikuti olla sugugi sama, ning näeb lisaks ette nõude arvestada sõna vältet ja silpide arvu: *saamatus* – II-välteline kolmesilbiline sõna, *kõlbmattus* – III-välteline kolmesilbiline sõna, *lubamattus* – neljasilbiline sõna. Kaasrõhk, mis *matus*-nimisõnade häälduses ette võib tulla, ei pea ehk tingimata kajastuma kirja pildis.

Kui-sõnaga algava tarindi komastamine on traditsiooniliselt olnud seotud lauselisusega, öeldisverbi olemasolu või puudumisega. Kullo Vende ettepanek on eristada võrdluslauset *aja-* ja *tingimus*lausest, jättes võrdluslause komastamata. Keelekasutaja, kes seni on pidanud *kui*-tarindi koma üle otsustamiseks leidma üles öeldise, peaks nüüd lisaks suutma määrata kõrvallause liiki: võrdluslause (koma ei vaja), *aja-* või *tingimus*lause (tuleb komastada). Muide, võimalust jätta võrdlus-*kui* komata on oma grammatikas nimetanud Johannes Aavik (1936: 355), kuid seda mitte reeglina, vaid omaenese pruugina. Koma ei ole ka sugugi ainus võimalus,

² Soovitus kirjutada *ž* ja *z*-i kui eesti keeles helitute häälikute järel *-ki* andis toimikond Krista Kerge esildise põhjal 17. V 1995.

kuidas võrdlustarindeis vajalikku selgust saavutada. Näiteks on Kullo Vende toonud lause „On öeldud, et probleeme tekib rohkem, kui neid lahendatakse“, ja osutanud, et komata lause väljendaks selgemini mõtet „probleeme tekib rohkem, kui neid lahendada jõuad“ – kuid siis võikski nii kirjutada.

Morfoloogia vallas ei ole Kullo Vende olnud rahul ÕSis pakutud võimalusega käänata sõna *eestlane* mitmuse osastavas ka *eestlaseid*. Siin tuleb meenutada, et kolmesilbiliste III-välteliste *lane-*, *line-*, *kene-*, *mine-*liiteliste nimisõnade käänamist arutas keeleteoimkond viimati ÕSi toimetaja Tiiu Ereli algatusel 6. III 1997. Nende sõnade kohta on olemas vabariikliku õigekeelsuskomisjoni 12. märtsi 1980. aasta otsus. *lane-line-kene-mine*-nimisõnades lubas VÕK paralleelvorme reegli terviku ja selguse pärast, lisades klausli, et *seid*-vormid on „nõudlikumas tekstis vähem soovitatavad“. ÕSi koostajad soovisid kuulda toimekonna arvamust kõnealuste rööpvormide tegeliku kasutuse kohta. Arutelu aluseks oli Tartu ülikoolis tehtud üliõpilasuuring, mis näitas, et nooremale põlvkonnale ei ole vormid *lätlaseid*, *armeenlaseid*, *tööliseid*, *lõokeseid*, *loomiseid* midagi tavatut. Koosolekul osalenud Tartu ülikooli õppejõu Ellen Niidi selgituse kohaselt ei ole selgepiirilist vahet, et selles allrühmas kasutataks *seid*-vorme vähem kui muudel III-vältelistel kolmesilbilistel *ne-* ja *s-*sõnadel. *si-* ja *seid*-vormi vahekord kõigub üksiksõnuti tugevasti, sagedatel sõnadel on üldiselt *seid*-vormi rohkem. (Kirjakeele teataja II: 63–64) Rööpvormide aktsepteerimine selles tüübis on 40 aastat kestnud tava, tüübiga üksiksõnuti rööpsuste piiramine ei näi praegu otstarbekas.

Võõrnimede käänamises on Kullo Vende pannud ette hakata vene nimedes märkima palatalisatsiooni (nt *Белоконь* – *Belokon'*) ning *c*-ga lõppevate võõrnimede käänamisel kasutama ülakoma (nt *Chirac'i*, *Kerouac'i*). Ülacomareegleis on alati mõõndud võimalust kasutada ülakoma ka juhul, kui ainus põhjus selleks on kirjutaja soov eristada eesti või muukeelse nime nimetavat käänat (EKG 1993: 419). Kirjutada reegleisse ühe konkreetse tähe ülakomastamise erand ei ole otstarbekas.

Liigset keerukust tooksid kaasa ka ettepanekud hakata märkima kolmandat veldet graavisega (nt *k'ooli*) ja palatalisatsiooni ülakomaga (nt *ko'tt*). Eesti keeles on rohkesti vältelomograafe, kuid oleme harjunud nendega igas olukorras toime tulema. Sobivat veldet näitavad enamjaolt kontekst ja ümbritsevad sõnad. Selline kirjaviis põhjustaks ka tehnilisi

probleeme: selgeks tuleks õppida ülakoma ja eriti graavise õige kirja pilt, otsustada tuleks, mida teha siis, kui need jäävad mingil põhjusel rea lõppu (nt järgsilbis).

2019. aastal ilmus „Eesti õigekeelsuskäsiraamat“, mille reeglisa on keeleteoimkonnas läbi arutatud ja heaks kiidetud. Muu hulgas on käsiraamat osas öeldud: „Eesti üldkasutatav kirjaviis ei anna küll paljudel juhtudel edasi kõiki fonoloogiliselt olulisi nähtusi, nt väldet ega palatalisatsiooni ehk peenendust, kuid teksti mõistmist see enamasti ei sega.“

*Toimkonna liikmete arvamused kokku võtnud
Maire Raadik*

Kirjandus

Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.

Eesti õigekeelsuskäsiraamat 2019. Koostanud Maire Raadik, Peeter Päll, Tiina Leemets, Argo Mund, Sirje Mäearu. Toimetanud Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Instituut. <http://keeleabi.eki.ee/wiki/>.

EKG 1993 = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Trükki toimetanud Mati Ereht peatoimetajana, Tiiu Ereht, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

Kirjakeele teataja II = Kirjakeele teataja II 1993–2000. Emakeele Seltsi keeleteoimkonna soovitusel. Koost ja toim Tiiu Ereht, Maire Raadik. Tallinn: Emakeele Selts, 2000.

*

Mida arvasid asjast aga lugejad, nii keeletespialistid kui lihtsalt keelehuvilised? Saime vastuseid emakeeleõpetajalt, keeleteimetajalt kui ka paljudelt Facebooki (FB) kasutajatelt, kes Keelekiirabi grupis elavalt Vende ettepanekute üle arutlesid. Aitäh kõigile kaasa mõtlemast!

KV: 1. On aeg lõpetada sõnade kõndistamine tuletusliidete ees, s.o kahe morfeemi piiril tekkiva konsonantjärjendi võrdsustamine morfeemisese konsonantühendiga

FB kasutaja Meelik Mallene: Ma olin kuni 4. klassini veendunud, et eesti keeles ongi sõna *kaslane* (II välde) - mis riimub sõnaga *vastane*. Sest olin seda sõna ainult lugenud, aga mitte kunagi kuulnud. (Loodusõpetuse tunnis tehti lõpuks mulle selgeks, kui rumal ma olen.)

Lisaks on põhimõtteliselt vale *-kond* liigitamine liiteks. See on üks väga vana sõna (vrd soome *-kunta*), seega tuleks *lippkond* kirjutada mitte liidete reegli vaid liitsõna reegli põhjal.

FB kasutaja Lauri Kreen: kui juba *linnlane* siis kindlasti ka *tallinnlane*, *allinnlane*, *ülinnlane*, *pealinnlane*, *vabalinlane*, *hansalinlane*, jne

Õpetaja Terje Varul: Esimene reegel häälikuühendi põhireeglist on tõesti mõtlemapanev. Olen pea 35 aastat selle reegluga (tüve ja liite piiril tekkiva kaashäälikujärjendi) vaeva näinud, täpsemalt selle seletamisega, see algab jõuliselt 5. klassis ning ei möödu tööd, kus seda ei pea seletama ikka ja jälle. Järelikult on selles reeglis vastuolu. Ikka ja jälle kirjutavad õpilased (ei mõtle siin viielisi ja keeletarku õpilasi) *linnlane*, *tallinnlane*, *metallne*, *lõpplik*. Kõige uskumatum on nendele *usjas*, ka *kaslane* on lastele mõistmatu. Äärmiselt intrigeeriv oli lugeda nii suure muudatuse ettepanekust. Pooldan seda, isegi kui see esialgu toob kaasa palju segadust.

KV: 2. Senist *-ki/-gi* liite reeglit tuleks täiendada lausega „Kui tähed l, m, n, r, v häälduvad sõna lõpus (s ja h järel) helitult, liitub ka nendele *-ki*.“

FB kasutaja Tiina Aro: Ma olen enamikuga täitsa nõus. Välja arvatud see *kohvki*. Kui lisada valemisse veel tingimus, et tuleb hakata eristama, millal heliline kaashäälik helitult hääldub, siis kisub liiale.

KV: 3. Tuleb lubada eristada pöörd sõnast tuletatud *matus*-lõpulist nimisõna sama lõpuga omadussõna sees(t)ütlevast käändest

Keeletoimetaja Mirel Püss: Ei poolda. Ei ole kordagi vajadust topelt-t järele tundnud. Kontekst aitab ja mina näiteks hääldangi kõiki neid sõnu teises vältes.

KV: 4. Tuleb loobuda komast *kui*-võrdluslause ees

FB kasutaja Tiina Aro: Mulle ka alati peamurdmise koht ja nõustun Kullo Vende ettepanekuga võrdlus-*kui* eest koma ära jätta ja kogu lugu.

Keeletoimetaja Mirel Püss: Nõus. Vajadus mõnede *kui*-de eest koma kaotada on ilmselge, kuna komaga võib mõte kergesti jaburaks muutuda. Kas seda võrdlus-*kui* puhul lausa reegliliselt saab teha, see vajab sügavuti kaalutlemist. Võib-olla oleks turvalisem jätta koma mitme öeldisega lauses siiski alles, kuid mõõnda, et vahel võib olla vajalik see koma selguse huvides siiski panemata jätta.

KV: 5. Sõnavarasse tuleks lisada sõna *kaa*, et tekiks kolmik *ka, kaa, kah*, nagu on *ja, jaa, jah*

Keeletoimetaja Mirel Püss: Nõus. Tõtt-öelda olen isegi eravestluses korduvalt kasutanud ja tunnen, et see väike lisandus *kaa* näol meie kirjakeelde on igati teretunud.

KV: 6. Vene nimesid translitereerides tasub märkida palatalisatsiooni

Keeletoimetaja Mirel Püss: 6. Nõus. Olen isegi selliste nimede hääldusega aeg-ajalt kimpus olnud. Eriti abiks oleks see minusugustele, kelle vene keel väga tugev ei ole.

FB kasutaja Lauri Kreen: Reegel 6 vene transliteratsiooni kohta. Kuidas (milliste lisamärkidega) teha siis vahet Ъ, ъ ja vanemates tekstides ka Ѣ?

KV: 7. Vajaduse korral tuleks kasutada kolmanda välte graavist (`) ka tekstides, mitte ainult sõnastikes

Keeletoimetaja Mirel Püss: Võib-olla tõesti ainult vajaduse korral ja vabahtlikult, kui tundub, et võib olla oht valesti mõistmiseks. Reegliliselt ma

seada kindlasti ei teeks – tahaks eesti keele igasugustest kriikadest võimalikult puhtana hoida. Kontekstist ju ka enamasti selgub, mida mõeldud on.

KV: 9. Vastumeelt on näha, et ÕS ikka veel lubab sõna *eestlane* mitmuse osastavas käänata ka *eestlaseid*

FB kasutaja Lauri Kreen: See 9. on huvitav väide. Mina pigem eelistan "eestlaseid" sest "eestlasi" ja "tagantlasi" on veider sõnapaar...

KV: 10. Igati tuleb võidelda üha paisuva tendentsi vastu teha määrsõnu pikemaks, nt *varasemalt*, *igapäevaselt*

Keeletoimetaja Mirel Püss: Nõus, aga midagi uut siin ju pole. *lt*-liidete vastu võitlevad keeleteoimetajad ju praegugi.

Üldised kommentaarid:

FB kasutaja Artur Rääp: Need ettepanekud on kõik õiged, kui öelda, et "kirjutame nagu hääldame" on kõige tähtsam reegel ning teised reeglid tuleb selle järgi sättida.

FB kasutaja Meelik Mallene: Valdavalt pakuvad need ettepanekud lihtsalt natuke mõtlemisainet, võimalust natuke tolmust pööningut tuulutada (😊), aga üks-kaks neist on küll sellised, mida võiks keelekorralduse käigus tõepoolest ka kasutusele võtta.

Näiteks kaashäälikuühendi reeglist ei pea loobuma, kui lihtsalt laiendada -gi/ki liite reegel ka kõigile ülejäänud liidetele: liidete puhul sõna tüvi ei muutu ja jääb samaks. (Täpselt nii nagu ülejäänud maailma keeltes.)

Õpetaja Anu Petermann: Kommenteerin õpetaja seisukohast. Mitte ükski neist välja pakutud uuendustest ei tee õpetaja tööd kergemaks. Igal uuendusel on lisatingimused, erandid, mis tuleks ära õpetada ja mis on üsna keerulised. Oh õudust, kui peaksime hakkama ka neid komakesi sõnade sisse toppima! Kardan, arvuti ei aktsepteeriks seda igas kohas ja oleks probleeme juures. Selgitada erinevatest Eesti paikadest inimestele, missugused sõnad on palataliseeritud Tuleb meelde saarlasest õpilane, kes oli veendunud, et sõna *mustikas* ei ole palataliseeritud. Nii et nii armsad kui mõned neist punktidest ka tunduksid, tekitaksid need pigem segadust juurde, mitte ei likvideeriks seda. Ja ega see õppimist ka kergemaks ei teeks.

Õpetaja Terje Varul: [1., 9. ja 10. ettepanek mõjusid kosutavalt.] Paraku teised ettepanekud mõjusid ikkagi küsitavalt ja mõni pani ka mõtlema, et kui selline ettepanek käiku läheb mingil ajal, siis on arvatavasti ka segadust paljudele. Näiteks 2. ettepanekus (-gi ja -ki) näen probleemi selles, et paljud ei suuda eristada hääliku helilisust. Jah, saan aru hr Vende näidetest ja sugugi ei vaidle, et see nii on (nt *kohv* vm näide sealt), aga õpetajana näen, et lastele ehk tulevastele keelekasutajatele on selle reegli puhul küll nn mustvalge variant parem.